

Dr. Gaál Irén

A hatályos összbüntetés gyakorlati problémái

Az 1998. második felétől kezdődő büntetőjog-alkotási folyamat deklarált célja volt a büntetési célok eléréséhez szükséges eszközök közül a megtorlás előtérbe helyezése, annak ellenére, hogy még egyetlen vizsgálat sem mutatott ki konzisztens összefüggést a megtorlás növelése és a bűncselekmények számának alakulása között.

Finkey Ferenc a XX. század elején felhívta a figyelmet arra, hogy az „egyéni szabadságjogok, a törvény előtti egyenlőség elismerése után (...) igazán megszegyenítő anakronizmus lenne az elrettentések büntetési cél gyanánt hirdetése (...) A jogkövető állampolgárokat a csekély büntetés lehetősége is elriasztja, a többszörös visszaesőnek a hosszú tartam semmi” (írta ezt 1921-ben). Ehhez én hozzátenném, hogy az aránytalan büntetés még a legjámborabb „megtévedőt” is profi bűnözővé teheti.

A jogalkotó az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel (a szervezett bűnözés elleni törvénycsomag) nem túl szerencsésen szigorította a Btk. Általános Részének szabályait, köztük az összbüntetés jogintézményét is.

A jogalkotó vélhetően abból indult ki, hogy az összbüntetés az elítéltek részére pusztán kedvezmény, ezért az addigi teljes körű összbüntetés lehetőségét a quasi halmazati viszonyban álló összbüntetésre szorította. A Btk. 92. § (1) és (3) bekezdésének hatályos rendelkezése szerint összbüntetésnek csak akkor van helye, ha az elítélt valamennyi bűncselekményét a legkorábban hozott ítélet jogerőre emelkedése előtt követte el.

A quasi halmazati viszonyban nem álló büntetések összbüntetésének kriminálpolitikai indoka eredendően az volt, hogy a folyamatosan töltött büntetések hosszú tartama az elítélt személyiségében olyan torzulásokat okoz, amely már nem szolgálhatja a büntetési célokat, így éppen a társadalom védelme ellen hat. Büntetés-tani oldalról ezt a megállapítást természetesen lehet vitatni, azonban a jogalkotó úgy szűkítette az összbüntetés lehetőségét, hogy nem számolt a büntető és büntetés-végrehajtási normarendszer egészével.

A magyar jogfejlődés során a Csemegi Kódextől az 1978. évi IV. törvényig mind a büntető, mind a büntetés-végrehajtási normarendszer lényegében egyetlen (egységesített) végrehajtandó szabadságvesztésre épült, amelyet éppen a teljes körű összbüntetés – a korai időkben: egységesítés – volt hivatott létrehozni. Ennek gyakorlati értelme az – nevezhetjük oknak vagy éppen okozatnak –, hogy a végrehajtandó szabadságvesztéseket az elítélt a bevonulástól a szabadulásig – mintegy természetes egységként – egy büntetésként éli meg. A szabadságvesztés végrehajtásá-

ra hivatott büntetés-végrehajtási szervezet feladatai ellátásának pedig objektív alappillére volt a bevonulástól a szabadulásig tartó – a szigorútól az enyhébb felé haladó – egyetlen és egyfokozatú szabadságvesztés.

Az összbüntetés szűkítése ezt a „természetes” és szükséges egységet de iure megbontotta, ezzel a történelmileg teljes körű összbüntetésre épülő, koherens büntető és büntetés-végrehajtási jogrendszerben alapvető, és a jogalkalmazás szintjén ki-küszöbölhetetlen ellentmondásokat szült, és azonos feltételek mellett aránytalan büntetéseket eredményezett.

Témám szempontjából a büntetési célok elérésének minimális feltételét

- a büntetési cél elérését optimálisan szolgáló koherens, a szükségesség és arányosság elvét szem előtt tartó jogalkotás és
- a joglogikai elvek alapján értelmezhető és értelmezendő jog egységes alkalmazásában látom.

Az összbüntetés szűkítéséből eredő aránytalanságok és más anomáliák demoralizálják az elítélte közösséget, ami önmagában is a büntetési célok elérését veszélyezteti.

Dolgozatommal bizonyítani remélem, hogy

- a szűkítés az eredeti – szigorító – célt sem érte el, sőt esetenként a „kezdő” elkövetővel szemben a „profi” bűnözőt hozza kedvezőbb helyzetbe;
- a büntetések aránytalanok, így alkotmányellenesek;
- a szűkítés a büntetési cél elérésének reménye nélkül számottevően növeli a büntetés-végrehajtás élők munkája és költségigényét is.

Történeti áttekintés

Az 1878. évi V. törvénycikk (Csemegi Kódex) összbüntetésnek nevezte a tc. 96. § szerinti halmazati büntetést, továbbá a 104. § szerinti összbüntetést is.

„104. § A jelen fejezetben foglalt határozatok akkor is alkalmazandók

- 1. ha valaki külön ítéletek által több rendbeli szabadságvesztésre ítéltetett;*
- 2. ha az elítélt szabadságvesztés büntetésének végrehajtása alatt már jogerejű elítélése előtt elkövetett más büntetendő cselekmény miatt határozott ideig tartó szabadságvesztésre utólag ítéltetik el.”*

Az anyagi jogi összbüntetés nem tett különbséget quasi és nem quasi (a továbbiakban q és nq) halmazati viszonyban álló ítéletek között, minden esetben a halmazati szabályokat kellett alkalmazni.

A kódex hatálybalépéséről szóló 1880. évi XXXVII. tc. 36. §-a a büntetési tartamok teljes kumulációját írta elő, ha az elítélt az újabb ítélettel elbírált bűncselekményét a korábbi büntetés tényleges végrehajtása alatt követte el, azzal a korlátozással, hogy az össztartam a 20 évet nem haladhatta meg.

A törvény egyesítésen az azonos fokozatú büntetések tartamának összeadását, míg egységesítés alatt a különböző fokozatú büntetések összeadását értette. Különböző fokozat esetén a büntetést általában a hosszabb tartamra rendelt fokozatban kellett végrehajtani.

A Bűnvádi Perrendtartás 1886. évi XXXIII. tc. 517. §-a megteremtette a perjogi (utólagos) összbüntetés lehetőségét.

„Bp. 517. § Ha valakit különböző jogerős ítéletekkel több szabadságvesztésre ítélték, és az ítéletek hozásánál az összbüntetésre, illetőleg a büntetések egyesítésére nézve irányadó szabályokat (1878. évi V. tc. 96. §-a, 1880. évi XXXVII. tc. 36. §) nem alkalmazták, a büntetések utólag összbüntetésbe foglalandók, illetőleg egységesítendők.”

E rendelkezésekkel a magyar büntető jogalkotásnak és jogalkalmazásnak az elítélt bevonulásától a tényleges szabadulásig egy végrehajtandó szabadságvesztéssel kellett számolnia.

Az 1950. évi II. tv. (Btá.) 57. §-a a korábbi anyagi és perjogi összbüntetést egységesen utólagos összbüntetesként szabályozta, a mérsékelt kumuláció elve alapján. Az összbüntetések tartamának megállapításánál pedig nem a halmazati szabályokból, hanem a kiszabott büntetésekből kellett kiindulni. Az összbüntetés tartamának megállapításánál határozott különbséget tett q és nq büntetések között.

Az 1961. évi V. tv. (Btk.) megszüntette az „utólagos” összbüntetés elnevezését, mert a halmazati büntetést a terminológia szintjén is elhatárolta az összbüntetéstől.

Az 1978. évi IV. tv. a történeti jogfejlődést összegezve a 92-96. §-aiban szabályozta az összbüntetés jogintézményét. Ez a kodifikációs folyamat hozta létre a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr-t, illetőleg a további büntetés-végrehajtási jogszabályokat, utasításokat, amelyek – a szabadságvesztés végrehajtását illetően – a teljes körű összbüntetésre épültek.

A rendszerváltás után a jogalkotó a büntető és végrehajtási normarendszerben a jogállami igényeket érvényesítő rendelkezéseket építette be, majd 1996-ban és 2002-ben rendeletekben szabályozta a végrehajtásra kötelezett szervnek konkrét feladatait, igazgatási folyamatait. Annak ellenére, hogy az összbüntetést szűkítő rendelkezés már hatályos volt, a jogalkotó a bíróság és más szervek feladatáról rendelkező 9/2002. (IV.9.) IM rendelet szabályait is a teljes körű összbüntetésre építette. Egyébként a Vhr. a szűkítéssel összefüggő ellentmondások kiküszöbölésére önmagában nem is lett volna alkalmas.

Az 1978. évi IV. tv. 93. § (2) és (4) bekezdése jelentős különbséget tett quasi és ilyen viszonyban nem álló büntetések összbüntetési tartama között.

„(2) Az összbüntetés tartamát – az összbüntetésbe foglalandó büntetések alapulvételével – úgy kell megállapítani, hogy az haladja meg a legsúlyosabb büntetést, de ne érje el a büntetések együttes tartamát (nq).”

„(4) Ha valamennyi bűncselekményt a legkorábban hozott ítélet jogerőre emelkedése előtt követték el, az összbüntetés tartamát úgy kell meghatározni, mintha halmazati büntetést szabnának ki. Az összbüntetés tartamának el kell érnie a legsúlyosabb büntetést, de nem érheti el a büntetések együttes tartamát (q).”

A Legfelsőbb Bíróság 151. számú állásfoglalásában az összbüntetés feltételeire, tartamának megállapítására adott iránymutatást.

Témám szempontjából az összbüntetés tartamával összefüggő iránymutatásnak van jelentősége. Eszerint a Btk. 93. § (2) bekezdésében meghatározott esetben (nq)

az elengedés mértéke a kisebbik büntetés 1/3-áig terjedhet. A Btk. 93. § (4) bekezdése esetén (q) a kisebbik büntetés 3/4-ede is elengedhető, ha azonban az elítélt az egyik cselekményt a másik ítélet meghozatala után, de annak jogerőre emelkedése előtt követte el, az elengedés mértéke csak a kisebbik büntetés 1/2-éig terjedhet.

A bíróság e mértékektől plusz-mínusz eltérhetett, azonban döntését – a kétszeres értékelés tilalmának betartása mellett – indokolnia kellett. (A jelenleg hatályos 3/2002. Büntető Jogegységi határozat a quasi büntetések vonatkozásában a vázolt szabályokat átvette).

A hatályos összbüntetési szabályok

Az 1999. évi március 1-jén hatályba lépett 1998. évi LXXXVII. tv. (a szervezett bűnözés elleni törvénycsomag) 25-26. §-a az összbüntetés lehetőségét a quasi halmozati viszonyban álló büntetésekre szorította.

A szűkítő rendelkezés a több mint száz éve kialakult teljes körű összbüntetésre (egységesítésre) épülő büntető és büntetés-végrehajtási normarendszerben a jogalkalmazás szintjén (értelmezés) feloldhatatlan kollíziót okozott.

A büntetés-végrehajtás szervezete és a bv. bíró – a hatáskörébe tartozó jogintézmények alkalmazása során – nem tud mit kezdeni a folyamatosan érkező, különböző fokozatú, de összbüntetésbe nem foglalható, de facto folyamatában egységes, de iure pedig elkülönülő szabadságvesztésekkel. Az elítéltek pedig szubjektíve az aránytalanságon túl a szerzett jogok elvesztését is igazságtalannak érzik.

A legsúlyosabb anomáliák kiküszöbölése érdekében a jogalkotó 2000. március 1-jén hatályba lépett 1999. évi CXX. törvénnyel (3-4. §) beiktatta a Btk. 48/A. §-át, továbbá a Bv. tvr. 24/A. §-át és a Bv. tvr. 48. §-át új (4) bekezdéssel egészítette ki. E szabályok csak látszólag oldották meg a problémákat, sőt újabbakat indukáltak.

A büntetés aránytalansága

Büntető és bv. bírói tapasztalataim alapján az összbüntetés szűkítése a normarendszer koherens egységét megbontva aránytalan büntetéseket eredményezett, amely a büntetés legális, jogállami funkcióját, a preventív büntetési célokat alapjaiban veszélyezteti.

Az egyes példák kidolgozásánál figyelmen kívül hagytam a büntetés kiszabás normatív szabályait, így a konkrét aránytalanság érzékeltetése érdekében csak a tettehhez igazodó mértékeket használtam.

1. A végrehajtandó szabadságvesztését kitöltő „B” barátjával, a büntetlen „A”-val 1999-ben társtettesként 1. rb. lopás büntetést követik el.

A visszaeső „B” az utolsó tárgyalás előtt taktikusan kimenti magát, így a bíróság csak a kezdő „A”-t ítéli 1 évi börtönbüntetésre, amelynek végrehajtását próba-időre felfüggeszti. Ezután a bírót áthelyezik, így az eljárás „B”-vel szemben elhúzódik. Az „A” elleni ítélet ellen az ügyész fellebbezéssel él, amelyet azonban a másodfokú ügyész visszavon. Ennek tényéről, az ítélet jogerőre emelkedéséről „A” mit sem tud.

Az ítélet jogerőre emelkedését követő napon „A” és „B” szintén társtettesként súlyosan minősülő lopásokat követnek el, amely miatt a bíróság velük szemben 4-4 évi börtönbüntetést szab ki, „A”-val szemben elrendeli a felfüggesztett 1 évi szabadságvesztés végrehajtását is. Időközben „B” lopás büntetett a másik bíróság jogerősen elbírálja, a kiszabott büntetés 1 évi végrehajtandó börtönbüntetés („B” különös visszaeső).

A kezdő „A” büntetése összbüntetésbe nem foglalható, a profi „B” büntetéseivel viszont igen. „B” büntetésének tartama összbüntetéssel 4 év 3 hónapi börtönbüntetés lesz, jó magaviselet esetén a büntetés kb felének letöltése után eggyel enyhébb, fogház fokozatba kerülhet, így feltételes kedvezménnyel a letöltendő tényleges tartam: 2 év 10 hónap. Egyébként „B” enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának kedvezményében (EVSZ) is részesülhet, 2 év 5 hó letöltése után (Bv. tvr. 7. §, 28/A. §), amelynek révén pl. legfeljebb havi 4 alkalommal 24 órára elhagyhatja az intézetet is.

A kezdő „A” büntetésének össztartama 5 év, 1/4-ed feltételes kedvezménnyel 3 év 9 hónap tényleges letöltése után szabadulhat. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet 194. §-a szerint a bv. intézet akkor tehet előterjesztést az eggyel enyhébb fokozatba helyezésre (az elítéltek erre nincs alanyi joga), ha az elítélt ellen nincs büntetőeljárás folyamatban. Formál-logikai értelmezés szerint, ha a büntetőeljárás kizáró ok, a további büntetés (res iudicata) még inkább az.

A Bv. tvr. 28/A. § (2) bekezdés e) pontja EVSZ-t kizáró okként szabályozza azt, ha az elítélt ellen több, összbüntetésbe nem foglalható végrehajtandó szabadságvesztést vesznek foganatba. „A” tehát sem enyhébb fokba, sem EVSZ-be nem kerülhet, míg a 4 évet ki nem állja.

A példából több következtetés is levonható:

- a/ A quasi halmazatban lévő ítéletek halmozódása alapvetően két okra vezethető vissza:
  - az igazságszolgáltatás érdekkörén belüli okra
  - és/vagy a terhelt időhúzó magatartására.

Még ha pusztán büntetésani szemszögből kedvezménynek is tekintjük az összbüntetést, akkor is a hatályos törvény a profi bűnözőt gyakran kedvezményben részesíti, míg a kezdőt bünteti.

b/ A szűkítő rendelkezések folytán „A” a büntetése tekintetében egy sorba kerül „B”-vel és azzal is, aki a cselekményt például jogerősen kiszabott, végrehajtandó szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt visszaesőként követte el.

c/ Sőt, azonos feltételek mellett a bűnözésben kezdő „A” büntetésének tartama a visszaeső „B” büntetésénél 9 hónappal hosszabb.

d/ Azonos büntetés-végrehajtási magatartás és más azonos feltételek esetén - „B” enyhébb fokozatba helyezésével – a feltételes szabadsággal csökkentett büntetések különbözete a kezdő „A” terhére még nagyobb: 10 hó 19 nap, „B” EVSZ engedélyezésével pedig további jelentős kedvezményekhez jut.

e/ A különbséget súlyosítja, hogy „B” még az összbüntetéssel csökkentett büntetésének egy részét fogházban is töltheti és 1/3-ad kedvezménnyel szabadulhat.

f/ Látható, hogy a bv. intézet „A” elkövetőnél elesik két kriminálpszichológiai nevelési eszköz (EVSZ, enyhébb fok) alkalmazásától, így ennek lehetősége „A”-t nem orientálja jogkövető magatartásra. Ez a helyzet önmagában is növeli a bv. intézetnek a biztonságos végrehajtásra fordított élömunka- és költségigényét.

Egyébként teljes körű összbüntetés esetén „A” összbüntetésének tartama 4 év 8 hó börtönbüntetés lenne, ami álláspontom szerint megfelelően tükrözi a felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatti elkövetés súlyát.

2. A terheltet 1 évi fogházbüntetéséből engedélyezett feltételes szabadság és további 1 évi felfüggesztett fogházbüntetés próbaideje alatt elkövetett bűncselekmény miatt a bíróság 4 évi börtönbüntetésre ítéli, a feltételes szabadságot megszünteti, és a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtását is elrendeli, továbbá a terheltet a feltételes szabadság kedvezményéből kizárja. A kétszer 1 évi fogházbüntetés összbüntetésbe foglalható, a 4 évi börtön nem.

A kétszer 1 év összbüntetési tartama 1 év 3 hó, fokozata fogház, sőt a feltételes szabadság lehetőségét semmi nem zárja ki. A kitöltendő össztartam így 5 év 3 hó, amely kedvezménnyel 4 hónappal csökkenhet. Teljes körű összbüntetés esetén az össztartam 5 év 6 hónap lenne, fokozata börtön, amelyből feltételes szabadságra nem lenne bocsátható.

Látható, hogy az elítélt összbüntetés hiányában jóval kedvezőbb helyzetbe került, hiszen a letöltendő össztartam önmagában is kevesebb, mint a teljes körű összbüntetés (3 hónappal), továbbá az összbüntetéssel érintett tartamot fogház fokozatban töltheti le, anélkül, hogy magatartásával a Btk. 46.§ (1) bekezdésének alkalmazását kiérdemelte volna. Az összbüntetés szűkítő rendelkezése tehát ilyen és hasonló esetekben a büntetés-végrehajtás kriminálpszichológiai nevelési eszközként funkcionáló jogintézmények jelentőségét is devalválja.

A többszörös összbüntetés problémái

Az elítélt időben elkülönülve kap különböző részen quasi halmazati viszonyban álló ítéleteket (általában ez jelentős számban fordul elő).

Az elítélt a következő büntetéseket kapja:

sorszám	jogerő napja	elkövetési idő	büntetés
1.	2001. V. 10.	1999.	4 hó
2.	2001. XII. 10.	1998.	4 év
3.	Összbüntetés		4 év 1 hó
4.	2002. V. 10.	2001. VIII. 10.	5 év

Újabb quasi összbüntetésnek csak akkor van helye, ha az elítélt valamennyi cselekményt a legkorábban hozott ítélet jogerőre emelkedése előtt követte el.

Esetünkben a 4. számú ítélet csak a 2. számú alapítélettel áll quasi halmazati viszonyban, ezért újabb összbüntetésre nincs lehetőség. Utólagos összbüntetési eljárásra sincs törvényes lehetőség, hiszen a Be. 575. §-a ezt csak akkor engedi meg, ha „erről a jogerős összbüntetési ítélet nem, vagy nem a törvénynek megfelelően rendelkezett”. Esetünkben ilyen helyzet nem áll fenn.

A példából megállapítható, hogy a korábbi összbüntetéssel az újabb 5 évet már nem lehet összbüntetésbe foglalni, tehát az elítéltnak – a **quasi összbüntetésre való alanyi joga ellenére** – összesen 9 év 1 hó szabadságvesztést kell letöltenie.

Teljes körű összbüntetés esetén a büntetés tartama 6 év 3 hónap lenne, vagy ha a 4. számú cselekményt a 2. számú ítélet kihirdetése után, de jogerőre emelkedése előtt követte volna el, büntetése 7 év 1 hónap lenne. A semmivel sem magyarázható különbség még az utóbbi, terhesebb számítási mód esetén is 2 év.

Értelmezési problémák

1. A büntetés-végrehajtási jog a büntető jogszabályok egységes rendszerén belül viszonylag elkülönült jogág. A viszonylagos elkülönülés azonban nem jelenti azt, hogy eltérő joglogikai elvek érvényesülnének a különböző szankciók megítélésénél. Így például a büntetés-végrehajtásban is érvényesül a kétszeres értékelés tilalma, amely kizárja, hogy a bv. bíró kétszeresen értékelje ugyanazt a tényt, helyzetet, állapotot.

Például az elítélt egyhuzamban töltött - de iure különálló - szabadságvesztésének végrehajtása során az első büntetése alatt zsarolás büntetést követi el zárkátársa sérelmére, ezért a bv. bíró az 1. számú ügyben az elítéltet nem bocsátja feltételes szabadságra. E büntetése kitöltése után fogamatba veszik a másik büntetést is. Ennek végrehajtása alatt az elítélt kifogástalan magatartást tanúsít és a feltételes szabadság egyéb feltételei is fennállnak.

A bv. bíró – a kétszeres értékelés tilalma miatt – nem tehet mást, minthogy az elítélt korábbi büntetésének végrehajtása alatt tanúsított magatartását a kedvezmény megítélésénél mérlegelési köréből kirekeszti, és az elítéltet feltételes szabadságra bocsátja.

2. A feltételes szabadság hatályos jogintézménye egyébként önmagában is rendkívül ellentmondásos. A Btk. 47. § (1) bekezdése szerint „a bíróság a határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítéltet feltételes szabadságra bocsátja, ha – különösen a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartására és arra a készségre tekintettel, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni, **alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető**”.

A Btk. 48/A. § (1) bekezdésének implicit tartalma szerint az elítélt az összbüntetésbe nem foglalható, de folyamatosan töltött büntetésekből külön-külön feltételes szabadságra bocsátható, ha azt a bíróság a Btk. 47. § (4) bekezdése alapján nem zárta ki. A hatályos törvény szerint tehát a bv. bíró úgy engedélyezi az elítélt feltételes szabadságát, hogy vele szemben további végrehajtandó szabadságvesztést kell fogamatba venni, így nem állítható, hogy a feltételes szabadságra bocsátással szemben további szabadságelvonás nélkül is elérhető lennének a büntetési célok. Ez a tény tehát önmagában ütközik a Btk. 47. § (1) bekezdésbe foglalt feltétellel. A bv. bíró ezért nem tehet mást, minthogy a további szabadságvesztés tényét mérlegelési köréből kirekeszti.

Teljes körű összbüntetés esetén a bv. bíró az elítélt törvényisztelő életmódra törekvésének megállapítása körében figyelembe vette azt is, hogy van-e ellene büntetőeljárás, például az ítélet jogerőre emelkedése után, de a végrehajtás megkezdése előtt súlyos bűncselekményeket követett el, mert ez valószínűvé tette, hogy adott esetben a büntetési célok nem valósultak meg.

A hatályos jogszabályi környezet, illetőleg a „többen benne van a kevesebb” elvére figyelemmel a bv. bíró itt sem tehet mást, minthogy a feltételes kedvezmény megítélésénél mérlegelési köréből ezt a tény is kirekeszti.

3. A szabadságvesztés fokozatváltoztatásának (Btk. 46. §, Bv. tvr. 7. §, 6/1996. [VII. 12.] IM rendelet 194. §) lényege, hogy a bv. bíró – a bv. intézet előterjesztése alapján – az elítéltet a szabadságvesztés hátralévő idejére egygyel enyhébb, vagy egygyel súlyosabb fokozatba helyezheti. Az enyhébb fokozatba helyezés iránti előterjesztés feltétele, hogy az elítélt ellen ne legyen büntetőeljárás folyamatban. A jogintézmény járulékos jellegéből következik, hogy hatálya kizárólag arra a büntetésre terjed ki, amellyel összefüggésben a bíróság elrendelte.

1999. március 1-je előtt a büntetés-végrehajtásban a fokozatváltás igen jól funkcionáló kriminálpszichológiai eszköz volt. Budapest területén havi 10-20 előterjesztés érkezett, jelenleg évente sem érkezik ennyi. Ennek oka a teljes bizonytalanság. Az előterjesztésre jogosult bv. intézetek – egyébként helyesen – nem tesznek előterjesztést olyan elítélt vonatkozásában, akivel szemben további, összbüntetésbe nem foglalható szabadságvesztés vár végrehajtásra. Ha ugyanis a 6/1996. IM rendelet 194. §-a alapján az előterjesztést az elítélt elleni büntetőeljárás kizárja, az ennél súlyosabb (res iudicata) esetben a fokozatváltás szintén nem engedélyezhető.

4. Elítélt 2 év börtönbüntetést és 1 évi fogházbüntetést tölt. Első büntetése alatt súlyos fegyelemsértéseket követ el, ezért a bíróság fegyház fokozatba helyezi. A büntetés letöltése után vele szemben foganatba veszik az 1 évi fogházbüntetést. A súlyosabb fokozatba helyezés csak a 2 évi büntetésre terjed ki, így az elítélt úgy kerül az utolsó évben fogház fokozatba, hogy erre a legkevésbé sem érdemes. Teljes körű összbüntetés esetén büntetésének össztartama 4 hónappal csökkenne ugyan, de fokozata börtön, illetőleg a bv. bírói végzés alapján fegyház lenne.

5. A fokozatváltozás a feltételes szabadság megszüntetése esetén összbüntetés hiányában eddig nem ismert problémát is felvet. Például az elítéltet a bv. bíró egygyel enyhébb fogház fokozatba helyezte, majd feltételes szabadságra bocsátotta. A terheltet a feltételes szabadság próbaideje alatt elkövetett bűncselekmény miatt börtönbüntetésre ítélik, és vele szemben a feltételes szabadságot megszüntetik. Kérdés, hogy az összbüntetésbe nem foglalható korábbi büntetését milyen fokozatba kell végrehajtani. Nézetem szerint a feltételes szabadság a bv. bírói határozatot nem szünteti meg, a feltételes szabadság megszüntetése pedig szintén nem érinti azt.

A feltételes szabadság alatti bűnelkövetés önmagában ugyanis nem szolgálhat a Btk. 46. § (2) bekezdésének alkalmazására (a bv. bírói határozat hatályon kívül

helyezésére), hiszen a feltételes szabadság próbaideje a szabadságvesztésbe nem számít be, így az ez alatti magatartásnak nincs relevanciája. Mindezekre figyelemmel a megszüntetett feltételes szabadság miatt a büntetésből hátramaradt részét a bv. intézet a bv. bírói végzésben meghatározott fokozatban köteles végrehajtani. Ez azonban az elítéltnak szintén olyan kedvezményt biztosít, amely végső soron a büntetés céljai ellen hat.

6. A Bv. tvr. 24/A. §-a halmozódó ítéletek esetén végrehajtási sorrendet állít fel. E szerint „ha az elítélten több határozott tartamú, összbüntetésbe nem foglalható szabadságvesztést kell végrehajtani, előbb mindig a szigorúbb fokozatú, az azonos végrehajtási fokozatban lévő szabadságvesztések közül pedig azt kell végrehajtani, amelyikből az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra.

„(2) A szabadságvesztés folyamatban lévő végrehajtását az (1) bekezdés szerinti végrehajtási sorrend érvényesítése érdekében meg kell szakítani”.

Fiatalkorú esetén a Bv. tvr. 48. § (4) bekezdése alapján a fiatalkorúak börtönében vagy fogházában letöltendő szabadságvesztés esetén a 24/A. § rendelkezése csak a felnőtt korban elkövetett bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztés tekintetében alkalmazható.

Például a felnőtt korú elítélt 1 év fogházbüntetését tölti, ez alatt érkezik vele szemben 2 év börtönbüntetés. A bv. intézet a fogházbüntetést megszakítja, és foganatba veszi a börtönt. Ezt követően az elítélttel szemben újabb, az 1 éves fogházbüntetéssel quasi halmazati viszonyban álló 3 évi börtönbüntetés érkezik, amelyet a bíróság összbüntetésbe foglal (tartama 3 év 4 hó) és feltételes szabadságból kizárja. Ezért a bv. intézet most már a börtönbüntetést is megszakítja és foganatba veszi az összbüntetéssel kiszabott börtönbüntetést.

A 19 éves elítélt tölti 2 évi fk. börtönbüntetését. Bevonulása előtt – 18. életévének betöltése után – újabb csoportos rablás miatt 4 év fegyházbüntetésre ítélik. A Bv. tvr. 48. § (4) bekezdésére figyelemmel előbb az fk. börtönt kell letölteni. Teljes körű összbüntetés esetén a büntetés 4 év 6 hónapi fegyházbüntetés lenne, és a végrehajtás a súlyosabbtól az enyhébb felé haladva jól szolgálná a büntetési célokat. Összbüntetés hiányában pszichológus a megmondhatója, hogy a végrehajtási sorrend milyen motivációs folyamatokat indít el az elítélt tudatában, de aligha ösztönzi őt törvénytiszelő életmódra.

A 6/1996. IM rendelet kötelezi a bv. intézetet, hogy a büntetés foganatba vételéről, megszakításáról, újra foganatba vételéről különböző szerveket (kb. 8–10) értesítsen. E jogszabályi kötelezettség önmagában is jelentős élömunka és költségigénnyel jár. Ezen túlmenően még az igen jól felkészült dolgozók számára is hihetetlen megterhelést jelent, hiszen a megszakítás és foganatba vétel a munkafolyamatban jelentősen növeli a hibaveszélyt, amely a büntetés-végrehajtásban jogellenes fogvatartásban manifesztálódhat.

7. Érdemes szót ejteni az összbüntetés lehetősége vizsgálatának nehézségeiről, amely az elítéltek jogait, törvényes érdekeit merőben sértheti. Az összbüntetéshez szükséges információ teljessége a bv. intézeteknél biztosított. A

jelen helyzetben azonban esetenként még gyakorló bírácoknak is gondot okoz az összbüntetés lehetőségének vizsgálata, de nincs a teljes információ birtokában sem. A bv. intézetek dolgozói viszont nem jogi végzettségűek, így nehézséget jelent annak eldöntése, hogy fennáll-e és mely büntetések között az összbüntetés lehetősége.

Az elítéltek nem mindegyike ismeri a jogait, így indítványt sem tesz. Ennek eredményeként előfordul, hogy olyan büntetések összbüntetésbe foglalására sem kerül sor, ahol erre az elítéltnak alanyi joga lenne, vagy az összbüntetési ítélet jogerőre emelkedésekor már az összes alapítélettel kiszabott szabadságvesztést kitöltötte.

8. Az összbüntetést szükítő rendelkezés a feltételes szabadság próbaidejének tartamával összefüggő problémát is felvet. Az ítélező bíróságoknál gondot és plusz költséget is jelent annak tisztázása – halmozódó büntetések esetén –, hogy adott cselekményt a terhelt (melyik) feltételes szabadsága alatt követte el, vagy sem (48/A. §), tehát meg kell-e szüntetni a feltételes szabadságot vagy nem. Ennek érdekében fel kell tárni az összes előző büntetések letöltésének folyamatát, beleértve a büntetések Bv. tvr. 24/A. § szerinti megszakításokat, újra fogatba vételeket is.

A feltételes szabadság próbaidejének meghosszabbodásáról sem a Btk. (pl. hasonlóan a felfüggesztett szabadságvesztés próbaidejének meghosszabbodásáról [Btk. 89. § (4) és (5) bek.]), sem a Bv. tvr. nem szól. Nézetem szerint, mivel a feltételes szabadság fogalmilag a büntetés feltételes félbeszakítása, amelynek megszüntetésére speciális okból van lehetőség (Btk. 48. § (4) bek.), továbbá a hasonlóság elvének alkalmazásával (Btk. 89. § (4) és (5) bek. hasonlósága) eljuthatunk oda, hogy a próbaidő az időközben fogatba vett végrehajtandó szabadságvesztés tartamával meghosszabbodik.

Ezzel ellentétes álláspont szerint, ha a Btk. és a Bv. tvr. erről hallgat, akkor összbüntetésbe nem foglalható szabadságvesztés végrehajtása alatt a feltételes szabadság próbaidejét nem érintheti. A terheltnek részére ez a megoldás általában kedvező, egy kivétellel, ha az elítélt olyan büntetést tölt, amely a feltételes szabadságot nem érinti, de később olyan végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik, amely a feltételes szabadsággal érintett büntetéssel quasi halmazati viszonyban áll, miközben a próbaidő letelik. Ha a bíróság szerint a feltételes szabadság tartamát a közbeni végrehajtandó szabadságvesztés nem hosszabbítja meg, a terhelt elesik az összbüntetés lehetőségétől. A jogbizonytalanság értelemszerűen kihat más jogintézmények alkalmazására (pl. mentesítés, visszaesés).

A büntetés-végrehajtás normarendszerében alapelv a folyamatba épített ellenőrzés, éppen a jogellenes fogvatartás és más – az elítéltek jogainak és törvényes érdekeinek, illetve az állam törvényes büntető igényének érvényesülése érdekében – hibák kiküszöbölése céljából. Az ellenőrzés végső kötelezettje maga a bv. intézet. Ilyen jogbizonytalanság mellett a bv. intézetek dolgozói a teljes információ birtokában is az objektíve hibás munkavégzés veszélyével dolgoznak.

Az összbüntetést szűkítő rendelkezés alkotmányos kérdései

A felsorolt példákkal – bár a variációk száma végtelen – reményeim szerint bizonyítottam, hogy a teljes körű összbüntetés nem pusztán kedvezmény, sőt szűkítése a büntetést önmagában is, de indokolatlan kedvezményekkel, illetőleg hátrányokkal is aránytalanná teszi, a kriminálpszichológiai nevelési eszközöket devalválja, és ezzel a büntetési célok objektív alapjait veszélyezteti. A büntetés-végrehajtási gyakorlat a vázolt anomáliák miatt távolról sem egységes, amely szintén jogbiztonságot veszélyeztető tényező.

Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata, hogy a jogszabályok alkotmányosságát a szükségesség és arányosság/alkalmasság módszertani elve alapján vizsgálja. A visszaeséssel összefüggő 1214/B/1990. sz. AB határozat indokolásában az Alkotmánybíróság több elvi tételt rögzített. Visszautalva más AB határozatokra megállapította, hogy a büntető jogszabályok alkotmányosságát nem csupán az Alkotmányban rögzített kifejezett büntetőjogi garanciákkal kell mérni, a büntetőjogra ugyanis számos más alapelv és alapjog is irányadó.

A büntetőjogi felelősséget és felelősségre vonást a büntetőjog olyan intézményének kell tekinteni, amelyet koherens és egymásra utaló büntetőjogi normák egységes szellemben szabályoznak. A szükségesség és arányosság viszonyítási alapja a koherens büntető szankciórendszer. A büntetéssel fenyegetésnek is alkotmányos indokon kell alapulnia: szükségesnek, arányosnak kell lennie. A koherens szabályozás alkotmányos értelme az állam büntetőjogi önkényének kizárása.

A büntetés szükségességének és arányosságának vizsgálatánál abból kell kiindulni, hogy a büntetési rendszer szerves részét képezik a Btk. Általános Rész büntetésekre vonatkozó szabályai, továbbá a büntetéskiszabás normatív szabályai, beleértve a bűnisméltés és a többszörös elkövetés eseteit, így a halmazati és összbüntetési szabályokat is. Nézetem szerint az összbüntetést szűkítő rendelkezés alkotmányosságának megítélésénél a büntetés-végrehajtási szankciórendszert is célszerű vizsgálni annak megállapítása érdekében, hogy a szükségesség és arányosság/alkalmasság csorbát szenvedett-e.

A felsorolt példák rávilágítanak arra, hogy a szűkítésből eredő aránytalanságokat a büntetés-végrehajtás ugyanebből fakadó ellentmondásai növelték.

Az Igazságügyi Minisztérium 2004-ben elkészített új büntetés-végrehajtási törvény koncepciójában a szűkítést pusztán büntetéstani kérdésnek tekinti, és a quasi halmazati viszonyban nem álló végrehajtandó szabadságvesztéseket az új büntetés-végrehajtási törvényben valamilyen módon egységesíteni tervezi. E koncepcióval több okból sem értek egyet. Nézetem szerint a teljes körű összbüntetés nem büntetéstani kérdés. A kedvezmény vagy hátrány csak addig az, amíg a kriminálpolitika a büntetőjogi rendszer normáiba be nem építi.

A teljes körű összbüntetés jogintézménye a Btk. Általános Részébe történő beépítésének elsődleges jelentősége abban állt, hogy a büntető szankciórendszer szerves részeként biztosította a szükséges és arányos büntetés lehetőségét. A szű-

kítés megbontotta a szankciórendszer koherens egységét, így a jogalkotó még a szigorítási célt sem érte el, ugyanakkor az összességében aránytalanul kedvező vagy indokolatlanul hátrányos büntetéseket eredményezett. A büntetések pusztá büntetés-végrehajtási egységesítése ezeket a problémákat nem küszöbölné ki.

A Csemegei kódex a magyar jogfejlődés csodálatos eredménye, mégsem hiszem azt, hogy a rég túlhaladott egységesítés jogintézményére a III. évezredben vissza kellene térni.

A teljes körű összbüntetés visszaállítása megfelelne az Európai Unió Alkotmány-tervezete II/49. Cikk (3) bekezdésének is, amely kimondja, hogy „a büntetések súlyossága nem lehet aránytalan a bűncselekményhez mérten” (lásd pl. a cikk III/1. példa b. pontját).

Mivel a szűkítő rendelkezés a „személyiség-adekvát” büntetői szankciórendszer torzulásához is vezetett, így a pusztá egységesítés nem lesz elegendő a problémák felszámolásához.

A IV. pontban vázolt többszörös összbüntetési probléma rendkívül gyakori, amelynek kiküszöbölése újabb zavart okozhat az összbüntetés és a tervezett egységesítés majdani gyakorlatában.